

Konflikten mellem landskabsbeskyttelse og landskabsudnyttelse

GUNNAR LARSEN

Larsen, G.: Konflikten mellem landskabsbeskyttelse og landskabsudnyttelse. *Dansk geol. Foren., Årsskrift for 1976*, side 101-103. København, 3. januar 1977.

Modstridende synspunkter med hensyn til landskabet belyses på baggrund af en årrækkes erfaringer fra samarbejde med forskellige fredningsmyndigheder.

Gunnar Larsen, Geologisk Institut, Aarhus Universitet, Ole Worms allé, 8000 Aarhus C.

Det danske landskab er substratet for en meget stor del af befolkningens aktivitet. Gennem århundreder har man dyrket jorden, bygget på den og gravet i den efter nyttige stoffer. Dette er ikke gået sporløst hen – alligevel er mærkerne efter fortidens aktiviteter beskedne sammenlignet med de spor, nutidens foretagelse sætter sig. Baggrunden herfor er de sidste årtiers enorme teknologiske udvikling, som i dag sætter os i stand til at vende op og ned på det hele.

I denne situation ligger der stof til en konflikt mellem to modstående synspunkter. Det ene er, at man under henvisning til nutidsmenneskets funktionelle krav bør udnytte de foreliggende muligheder på den mest bekvemme og økonomiske måde – det andet, at landet og dermed landskabet ikke blot tilhører os men også eftertiden, hvorfor det bør forvaltes således, at det kan gives videre i den bedst mulige stand.

Denne konflikt rækker også ind på geologens arbejdsområde, således som det følgende søger at skildre. Skildringen grunder sig på erfaringerne fra samarbejde med forskellige fredningsmyndigheder gennem en årrække.

Landskabet

Geologisk set er landskabet et dokument over begivenheder i fortiden. For den videnskabelige geologi er det et hovedmål at udrede fortidens processer og tilstande på Jorden ud fra de dokumenter eller rester af dokumenter, der er til rådighed. Landskabet er altså ét af disse, men der findes også andre, nemlig jordlagene

under overfladen. Der må derfor anlægges en nuanceret betragtningsmåde, når man på geologiens grund skal tage stilling til om et givet landskab bør søges bevaret, eller om en destruktion f. eks. ved bortgravning, er acceptabel.

De landskaber, der er geologisk mest værdifulde, er sådanne, som direkte fortæller meget om tilblivelsesprocesserne. Det gælder f. eks. markante israndsbakker, smeltevandssletter, dalterrasser, issøbakker, hævede strandvolde, iøjnefaldende terrængrænser. Man kan måske mene, at når sådanne landskaber er så klart tolkelige, så kan videnskaben snart gøre sig færdig med dem, hvorefter de må kunne frigives til destruktion. Overfor dette må fremhæves, at den videnskabelige udfoldelse som bekendt foruden den rent forskningsmæssige også har en pædagogisk side. Det er især af hensyn til denne sidste det findes vigtigt, at de terrænformer, der umiddelbart fortæller meget om oprindelsen, bevares for eftertiden.

Så er der andre landskaber, der kun fortæller lidt. Det gælder f. eks. morænefladen mellem København og Roskilde eller plateaulandskabet omkring Randers. Sådanne steder er det ret konfliktløst for geologen at ønske sig adgang til »dokumenterne« under overfladen; grusgravning er ønskelig.

Her er der opstillet to kategorier af landskaber. Den første rummer det, man undertiden kalder »det umistelige«. Den anden rummer det, man uden videre kan give slip på til diverse anvendelser. Herimellem kan der findes en overgangszone indeholdende elementer fra begge; indenfor denne bør ønskes om hen-

holdsviis beskyttelse og udnyttelse administreres nænsomt.

Anlæg i landskabet

Veje og broer hører til de meget iøjnefaldende anlæg i landskabet; hertil må føjes byerne, selv om de næppe i egentlig forstand henhører under anlægsarbejderne.

Med tanke på landskabets vel kunne man ønske sig veje udformet således, at der i forbindelse med vejbygningen praktisk taget ingen terrænændringer foretages. For egentlige storveje eller trafikkorridorer er dette dog urealistisk. I stedet kan man forestille sig disse henlagt således, at de ikke kommer til at belaste virkelig værdifulde terrænområder. Herved vil vejene næppe blive kortere, men spørgsmålet er, om det er det mest afgørende. Der findes eksempler på, at geologisk rådgivning har været inddraget og vægtet højt under vurderingen af alternative vejføringsforslag.

Broer kan i sig selv være smukke, men i visse tilfælde kan man som advokat for de landskabelige interesser ønske sig broer erstatet med tunneller. Et eksempel kan nævnes: Nord for Aarhus er der en randmoræne, som er omfattet af betydelig geologisk interesse. Den er allerede belastet, bl. a. ved at jernbanen mod Randers passerer den. Jernbanen er niveaukrydset af veje med håndbetjente bomstystemer, hvilket må kaldes en mild og acceptabel løsning. Under henvisning til fremtidig intensiveret trafik er der fremlagt planer for en niveaufri krydsning i form af en vejbro. En vejbro på det pågældende sted vil fremtræde så dominerende, at den må anses for helt ødelæggende for den geologiske landskabsstruktur. Der indledtes derfor forhandlinger om alternative løsninger. Herunder blev en tunnel under jernbanen foreslået. Forslaget blev afvist, væsentligst fordi det ansås for en alt for dyr løsning. De landskabsbevarende kræfter måtte imidlertid fastholde, at en bro på det pågældende sted var uacceptabel. Forhandlingerne førtes derfor videre med henblik på en alternativ vejføring, således at den bro, man øjensynlig ikke kan komme uden om, ikke lokaliseres i de mest følsomme dele af randmorænen.

Når nu denne randmoræne er bragt på bane, kan den benyttes som bindeled til næste

emne, nemlig byerne. Byer kan betragtes ud fra vidt forskellige synsvinkler. For en landskabsgeolog er en by ensbetydende med en tilpansring af landskabet, således at det formentlig for altid er utilgængeligt. På den omtalte randmoræne ligger der en mindre by, og det kan være galt nok, men hvad værre var, så var der planer om en byudvidelse hen over randmorænen. Med baggrund i de geologiske interesser satte de landskabsbevarende kræfter sig imod disse planer. Dette førte til forhandlinger både om helheden og om visse detaljer, således om et skolebyggeris terrænmæssige placering og stilmæssige udformning. Man nåede til løsninger, som i rimelig grad tilgodeså begge parter interesser.

Dette var et par eksempler taget ud af et større erfaringsregister; andre og flere kunne nævnes, men mon ikke det allerede fremførte giver en fornemmelse af de forsøg, der gøres på at få landskabsgeologiske synspunkter ind i håndteringen af problemet om anlægs placering i terrænet.

Råstofindvinding i landskabet

Råstoffer, f. eks. grus, findes både i de landskaber, der regnes for bevaringsværdige, og i de andre. Råstofindvinding i landskabet er derfor et emne, der rummer meget konfliktstof. Emnet har jeg arbejdet med nogle år bl. a. som rådgiver for Fredningsplanudvalget for Aarhus amt i sager vedrørende ansøgninger om tilladelse til råstofgravning. Den tidligere nævnte inddeling af landskaberne i geologiske værdiklasser har dannet grundlaget for indstillingen i hver enkelt sag. Med få undtagelser er rådene blevet fulgt. Det har ikke kunnet undgås, at adskillige ansøgninger er blevet mødt med afslag. Fredningsplanudvalget fandt derfor, at der var behov for at kunne anvise arealer, hvor råstofgravning uden videre kunne forventes tilladt.

Med henblik herpå har medarbejdere (her må især nævnes stud. scient'erne Rud Friberg og Poul Rasmussen) ved Geologisk Institut i Aarhus i samarbejde med Fredningsplanudvalget og Danmarks Geologiske Undersøgelse udarbejdet et kort over råstofforekomster i amtet (publiceret 1974 under titlen »Foreløb råstofundersøgelse i Aarhus amt«). Der blev på forhånd indlagt den begrænsning, at de land-

skabsområder, der på det tidspunkt skønnedes mest værdifulde, ikke skulle omfattes af kortlægningen. For de resterende arealer blev der på grundlag af eksisterende arkivmaterialer anført, hvor råstoffer forekommer eller med rimelig sikkerhed kan forventes at forekomme; det er klart, at kortlægningen er præget af den usikkerhed, der ligger i arkivmaterialets uensartede kvalitet. Råstofkortet blev derefter bearbejdet ud fra et landskabskvalitetssynspunkt; resultatet blev udpegningen af et antal områder, indenfor hvilke man med rimelig sikkerhed kan regne med, at råstoffer findes, og indenfor hvilke evt. råstofgravning ikke vil skabe konflikter med landskabsbeskyttelsesinteresser.

Det her nævnte er et eksempel på, hvorledes man kan forsøge at styre udviklingen, således at behovet for råstofindvinding i vor tid og behovet for at bevare værdifulde landskaber for eftertiden tilgodeses.

Om fremtiden

Det er en kendt sag, at ethvert profil i jorden har geologisk interesse. En snæver fag-egoistisk holdning hos geologerne kan derfor gå ud på, at der bør graves dybe profiler alle steder. Holdningen bag det her fremførte er, at ansvarligheden for eftertiden bør veje tungere end det snævert fagegoistiske.

Landskabets forvaltning er et mangfoldigt emne, der burde beskæftige langt flere kyndige landskabsgeologer end tilfældet er i dag. Dette synspunkt udspringer ikke af fagforeningspolitiske interesser; det har sin baggrund i en forestilling om, at det vil være godt for de kommende slægtled.

(Foredrag i Dansk Geologisk Forening 29. maj 1976 i Aarhus)